DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.49542>

Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 20-02-2021

Kabul Tarihi: 20-03-2021

On-line Yayın: 30-06-2021

Article Type: Research article

Submitted: 20-02-2021

Accepted: 20-03-2021

Published Online: 30-06-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bölük, R. & Erdem, M. D. (2021). Antalya Kaş Ağzından “Derleme Sözlüğü”ne Katkılar. *Journal of History School*, 52, 2044-2063.

ANTALYA KAŞ AĞZINDAN “DERLEME SÖZLÜĞÜ”NE KATKILAR¹

Ramazan BÖLÜK² & Mehmet Dursun ERDEM³

Öz

Günümüz Türkiye Türkçesi ağızları gerek teknolojik gelişmeler gerekse köyden kente göçün çoğalmas ve okuma-yazma oranının yükselmesi gibi nedenlerle günden güne kaybolmaya yüz tutmaktadır. Bu kaybolmaların önüne geçebilmek için ağızlarda yaşayan dil malzemelerinin derlenmesi ve arşivlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından yapılan derleme faaliyetleri ile “Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi” çıkarılmıştır. Bu dergiden sonra çalışmalar genişletilmiş ve bütün malzemeler bir araya getirilerek 1963-1979 yılları arasında “Derleme Sözlüğü” ortaya konmuştur. Ağızlarda yüzyıllardır yazı diliyle birlikte varlığını devam ettiren ancak henüz derlenmeyen ve bu sözlüğe kaydedilmeyen birçok kelime ve söz varlığı bulunmaktadır. Araştırmacılar tarafından Derleme Sözlüğüne Katkılar başlığı altında Türkiye’nin birçok bölgesinden çalışmalar yapılmaktadır. Bu bakımdan çalışma yapılmayan yerlerden biri de Antalya’nın Kaş ilçesidir. Çalışmada Antalya ili Kaş ilçesinden 2008-2010 yılları arasında Bölük ve Erdem tarafından derlenen metinlerden ve Bölük’ün kendi notlarından istifade edilerek derlenen kelime ve söz varlıkları yer almaktadır. Çalışma kapsamında Derleme Sözlüğünde hiç yer almayan veya sözlükte yer alıp da aynı anlamda verilmeyen 160’tan fazla kelime ve söz varlığı verilmiştir. Çalışmanın amacı Derleme Sözlüğü’ne katkı sunmak ve Türk Dilinin zenginliğini ortaya koymak, etimoloji, etnoloji, folklor, sosyoloji, tarih gibi birçok bilime de dolaylı yünden bir nebze de olsa katkı sunabilmektir.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %60, 2. yazar: %40.

² Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, ramazan.boluk@hbv.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3535-3979

³ Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, mehmet.erdem@hbv.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5731-2484

Anahtar Kelimeler: Kaş Ağzı, Derleme Sözlüğü, Türk Dili, Ağız Bilimi.

Contributions to the "Compilation Dictionary" from Antalya Kaş

Abstract

Today's Turkey Turkish dialects tend to disappear day by day due to a variety of reasons such as technological advancements, increasing rural-urban migration and literacy rate. In order to prevent these losses, the language materials living in the dialects must be compiled and archived. To this end, “The Journal of Dialect Compilation in Turkey” was issued with the compilation practices of the Turkish Language Research Society. Following the publication of this journal, studies expanded and the “Compilation Dictionary” was created by bringing all the materials together between 1963-1979. There are many words and vocabulary in dialects that have survived for centuries with the written language but have not yet been compiled and recorded in this dictionary. In many parts of Turkey, certain studies are conducted under the name of Contributions to Compilation Dictionary by researchers. One district that has not been studied in this respect is Kaş district of Antalya. In the current study, there are words and vocabulary that were compiled by making use of the texts compiled by Bölük and Erdem between 2008-2010 and Bölük's own notes. Within the scope of the study, more than 160 words and vocabulary that are not included in the Compilation Dictionary or are included in the dictionary but are not given with the same meaning were given. The aim of the study is to contribute to the Compilation Dictionary and reveal the richness of Turkish Language as well as relatively contributing indirectly to a variety of fields such as etymology, ethnology, folklore, sociology and history.

Keywords: Dialect of Kaş, Compilation Dictionary, Turkish Language, Dialectology

GİRİŞ

Türk dilinin incelenmesi gereken önemli sahalarından biri olan ağız Muharrem Ergin, “bir şivenin içinde mevcut olan söyleyiş farklarına dayanan küçük kolları, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı konuşma şekilleri” olarak tarif eder (2009, s. 10).

Ağız terimine farklı açılardan bakan Demir ise ağız “dilbilimsel ölçütler açısından bakıldığında zaman aynı dil sistemi kullanan; kullanım alanı açısından bakıldığında aile ve yakın çevre, belli bölgeler, belli iş yerlerinde sözlü iletişimde kullanılan; konuşanları tarafından bakıldığında okuryazarlık seviyesi düşük, bulunduğu bölgeyi pek terk etmemiş, resmi olmayan, çoğu zaman toplumca önemsiz görülen işlerde çalışanlarca vs. konuşulan; tarihi açıdan bakıldığında genelde pek de önemli olmayan, gerekirse vazgeçilebilen yerel varyantlar durumunda olan ve hatta Türkçede standart dil içerisinde eritmeye çalışılan; yüzeysel dağılım açısından yaklaştığımızda, belli bölgelerle sınırlı olduklarını

görülen; iletişimsel kullanılabilirliği açısından ise sınırlı bir işlev alanına sahip” olan yerel konuşma biçimleri olarak tanımlar (2002, s. 112-114).

Türkiye Türkçesi ağız çalışmaları 1867 yılında yabancı araştırmacılar tarafından başlatılmış 1940’lı yıllardan sonra yerli araştırmacıların çalışmalarıyla devam etmiştir(Korkmaz, 1976, s.143). 1940’lı yılların başında Ahmet Caferoğlu, Anadolu’yu batıdan doğuya, kuzeyden güneye hemen hemen bütün vilayetlerini gezerek metin derleme çalışmalarında bulunmuştur (Akar, 2006, s. 39).

Caferoğlu’ndan sonra ağız çalışmaları yapan değerli bilim insanları olarak Ömer Asım Aksoy, Zeynep Korkmaz, Turgut Günay, Selahattin Olcay, Tuncer Gülensoy, Efrasiyap Gemalmaz, Hamza Zülfikar, Paki Küçüker, Ahmet Bican Ercilasun, Ahmet Buran, Sadi H. Nakiboğlu ve Mükim Sağır, Leylâ Karahan, Nurettin Demir, Gürer Gülsevin ve daha birçok Türk diline gönül veren dilciler sayılabilir. Tüm bu çalışmalara rağmen derleme çalışmaları henüz tamamlanmış değildir. Bu konuda Serdar Bulut’un (2013) *Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Çalışma Yapılmayan İl ve İlçeler isimli çalışması* ile *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası* (Gülensoy ve Alkaya, 2011) eserlerine bakıldığı zaman derleme yapılan ve yapılmayan yerler ayrıntılı olarak görülecektir.

Türkiye Türkçesi ağızlarından sözcük derleme ve sözlük oluşturma faaliyetleri Türk Dil Kurumunun kurulmasının ardından 1934 yılında başlatılmıştır(Eren-Öztürk, 2017, s. 414). TDK tarafından yürütülen çalışmalar neticesinde ağız çalışmalarını da içine alan birçok sözlük oluşturulmuştur. Bu sözlükler öncelikle basılmış, daha sonra teknolojinin gelişmesi ve internetin yaygınlaşması ile kurumun kendi web sayfasında hizmete açılmış ardından sözlüklere özel bir web sayfası olan <https://sozluk.gov.tr> oluşturularak tüm sözlükler bu web sayfasından kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. Bu sözlüklerden bir tanesi de Türkiye’deki ağızlardan derlenen kelimelerin yer aldığı *Derleme Sözlüğü*’dür. Cumhuriyet döneminde derleme çalışmaları Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından yaptırılmış ve toplanan sözcükler 1932’de “*Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*” adıyla yayınlanmıştır. Daha sonra çalışmalar bütün Anadolu’da ekiplerle yapılmış ve *Derleme Sözlüğü* olarak bildiğimiz eser ortaya konmuştur(Biray, 2009, s.748). *Derleme Sözlüğü*, Türkiye Türkçesi ağızları alanında şu ana kadar yayımlanmış en kapsamlı sözlük ve söz varlığı derlemelerinde en önemli ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. (Küçükballı, 2016, s. 645).

TDK tarafından hazırlanan *Derleme Sözlüğü* her ne kadar çok geniş bir alanda yapılmış olsa da şüphesiz tam değildir. Bu nedenle araştırmacılar

tarafından “*derleme sözlüğüne katkılar*” adı altında her bölgeden metin ve sözcük derlemeleri yapıp kayıt altına alınmaya devam etmektedir⁴.

Ağızlar şüphesiz ait olduğu dilin zengin birer hazineleridir. Dilin içerisinde o gün olmayan çok kelime ağızlarda varlığını devam ettirebilmektedir (Yavuz ve Telli, 2013, s. 400). Ağızlar bu yönüyle standart Türkiye Türkçesinde bilinmeyen birçok kelimeyi nesillerden nesillere canlı şekilde aktarmaya devam etmektedir (Bulut, 2020, s. 119). Teknolojik iletişim araçlarının hayatımıza girmesiyle beraber Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan sayısız kelime, aniden kullanım dışı olmuş ve yazı dili kurallarına yaklaştırmaya başlamıştır (Cankaya, 2013, s. 899, akt. Demirci, 2017, s. 1366).

Bilindiği üzere İstanbul ağızı Türkiye Cumhuriyeti için yazı dili olarak kabul edilmiş ve ölçünlü dil olarak kullanılagelmiştir. Türkiye Türkçesi içinde konuşulan ağızlar kendi halinde varlığını sürdürmeye devam etmekle birlikte bilim ve teknolojiye bağlı olarak iletişim araçlarının gelişmesi, okuma yazma oranının artması, köyden kente göçlerin çoğalması, gençlerin daha çok şehirde yaşamaları gibi birçok nedenle ağızlarda yaşayan Türkçenin farklı ses ve şekil özellikleri ile o bölgeye has kelimeler günden güne kaybolmaktadır. Bundan dolayı Türkiye Türkçesindeki ağızların derlenmesi ve kayıt altına alınması büyük önem taşımaktadır.

Kaş İlçesi ve Kaş Ağzının Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Yeri

Tarihi M.Ö. 2000'lere dayanan ilçenin eski adı Antifellos'tur. Antifellos ilçenin kuzeyinde yer alan Çukurbağ köyündeki Phellos tarihî şehrinin karşısında olan şehir anlamındadır. Kaş ve yöresinde 1500-2500 yıllık kaya mezarları, lahitler, mabetler, kale duvarları ve antik tiyatrolar göze çarpmaktadır. Kaş'ın, kıyıları ve yerleşimi ile Meis adasını bir yay gibi çevirdiği ve ona baktığı için bu ismi aldığı ileri sürülmektedir (Kaş Kaymakamlığı 2009 ilçe brifingi).

Merkez belediyesi ile 54 mahalleden oluşan Kaş ilçesi Antalya'nın güneybatısında yer alan küçük bir ilçe olup, toprak büyüklüğü bakımından 2231 km² yüzölçümü ile Antalya'nın 4. büyük ilçesidir. Doğusunda Demre kuzeyinde Elmalı, batısında Muğla'ya bağlı Fethiye ile çevrilidir (Kaş Kaymakamlığı 2009 ilçe brifingi; <http://www.kas.gov.tr/mahalli-idareler>). 2019 yılı TUIK verilerine göre toplam nüfusu 59716'dır (<https://cip.tuik.gov.tr/#>).

İlçe halkının çoğunluğu tarım ile uğraşırken, dağlık bölgelerde hayvancılık yapılır. Yaz mevsiminde Kaş ilçe merkezi ile Kalkan ve Gelemiş köyü

⁴ Bunlardan bazıları için bk. Demirci, 2017: 1367.

sınırlarında bulunan Patara'da yoğun bir turizm hareketliliği görülmekte ve mevsimlik turizm işletmecileri için civar köylerden gençler bu bölgelere gelmektedir. Kaş ilçesinin birçok köyünün hem yayla hem sahil köyü bulunmakta, bu şekilde olan köy sakinleri kışın denize yakın sahil köylerinde ikamet ederken yazları yaylalarına gitmektedir. Yaylalarda kalış süresi 3-6 ay arasında değişmektedir. Bu uzun süreli gidiş gelişler insanların sosyal ve kültürel hayatını da etkilemiştir. Bu etkileşim sonucunda farklı ağız bölgelerinde kullanılan kelimeler coğrafi olarak yayılım göstermektedir.

Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması adlı eserinde Leyla Karahan, Antalya ağızını Batı grubu ağızları içerisinde göstermiştir. Bu grupta da I. alt gruba dâhil etmiştir. Bu grupta bulunan diğer ağızlar Afyon, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Burdur, Bursa, Çanakkale, Denizli, Eskişehir, Isparta, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla, Uşak ve Nallıhan (Ankara) ağızlarıdır (1996, s. 116).

Kaş ağızı üzerine tespit edilebilen ilk çalışma İrfan Kocakâhya tarafından 1980 yılında bitirme tezi olarak ortaya konmuştur (Gülensoy ve Alkaya, 2011, s. 149). Bu çalışma sadece metin derlemesinden ibarettir. Bu bitirme tezinden sonraki çalışmalar⁵ tarafımıza aittir.

Erdem ve Bölük tarafından yapılan çalışmada Antalya ağızı 3 ağız bölgesine ayrılmıştır. I. Ağız Bölgesinde Kaş, Demre, Elmalı, Finike, Kumluca, Korkuteli, Kemer, Konyaaltı, Kepez, Muratpaşa ilçeleri bulunmaktadır. I. Ağız Bölgesinin Antalya'nın diğer bölgelerinden farkı şimdiki zaman ekinin daha baskın olarak düz-geniş ve düz-dar ünlülü şeklinde çekime girmesidir. Kaş ve Demre ağızı da /k/ > /h/ değişimi olmaması ile diğer ilçelerden ayrılmaktadır (2012, 190).

YÖNTEM

Çalışmanın ana kaynağını Erdem ve Bölük'ün 2008-2010 yılları arasında derlediği metinler oluşturmaktadır. Bölük'ün Kaşlı olması nedeniyle lisans yıllarından beri tuttuğu kendi notlarından da büyük ölçüde istifade edilmiştir. Çalışmada Derleme Sözlüğü'nde hiç olmayan kelimeler ile sözlükte yer alıp aynı anlamda kullanılmayan kelimeler yer almaktadır. Bu kelimeler isimler, fiiller, sıfatlar, zarflar, ünlemler, kalıp sözler / deyimler / beddualar / atasözü ve ikilemeler şeklinde sınıflandırılmıştır. Burada elbette herhangi bir kelimeye kesin

⁵ Erdem, M.D. & Bölük, R. (2011a); Erdem, M.D. & Bölük, R. (2011b); Erdem, M.D. & Bölük, R. (2012).

olarak zarf veya sıfat demek zordur, bu ayırım yapılırken tespit edildiği cümledeki bağlamına göre hareket edilmiştir.

KELİMELER

İsimler

alatirik: Elektrik.

Nê zamannarımız geşmiş alatirîñ gıymatını bilmēyēz_émme.

amalet: Ameliyat.

Amálet_olđuñ nēyiñ var gözün şindi.

añız: Doğum yapan hayvanların ilk sütü, ağız.

Añız sādım.

aporne: Hoparlör.

Arabaya yeñi bir aporne aldım görmeñ ilāzım.

ayaydınlık: Akşamları ay ışığı ile etrafın görünmesi, karanlık karşıtı.

Ortalığ ayaydınlığ ölüm gedersin sen.

bahar: Baharat.

Gül yâı garişdirdiğ, bahar garişdirdiğ.

bōçacı: Bohça ile gezerek kumaş vb satan kadınlar.

Bōçacılādan basma aldım üst donu dikmeye.

bulğur cıvı: Bulgur çorbası.

Bi bulğur cıvı bişirisin āşama.

buynus: Harnup.

Bizlerde başga bi şē buynus var.

cam şeker: Cam veya buza benzeyen şeker.

Benim cam şekerim senikinden daha çok.

cam: Belli ebatlardaki demirlerden 50 cm aralıklarla kaynak ve vida ile birbirine eklenerek elde edilen ve üzeri ve kenarları cam ile kaplanan büyük sera.

Bu sene gāzandımız paraya cam yapırdığ

çapıt: Çaput, yere serilen kalınca örtü.

Gel çapıda otur, yere oturma.

çatı: Belli ebatlardaki kerestelerden birbirine çivi ile tutturularak birleştirilen etrafı naylon ile kaplanan büyük sera.

Özger çıkınca çatıları kapadım.

çoçcak: Çocukçağz anlamında sevgi, şefkat bazen de acıma belirten sözcük.

ğis çoçcā varıdın.

çoş: Bebek, çocuk.

Çoşlar geliñ bora bi.

çörek: Bazlama

Sabāla bi çörek bişirdim ġāvaltıya.

dıkmāvıķ: Baykuş

Dıkmāvıķ sesi geliye bi yerden.

diroķson: Direksiyon.

Diroķsonu çevir hele.

dolama: Etek.

Dolama kiyerdig esgiden.

dovak: Duvak.

Dovak olurdun.

dōkgün: Gece esen meltem rüzgârı.

Āşam dōkgün çıķdı mı seriñlēr hava.

film: Herhangi bir kemiġe yönelik X (Röntgen) ışını kullanılarak yapılan ve çok sık kullanılan bir görüntüleme metodu, grafi.

Bi filim çekdiler, unda da bi şē yōmuş.

fotura: Fatura.

Arı foturası.

ġabıķlı: Kurutulmuş taze fasülye.

Āşama bi ġabıķlı bişir de yēlim.

ġabır: Kabir, mezar.

Ġeçeñ ġün horda ġabırķā vardım.

ġahba: Kahpe.

Ġahbaķ mı ľaf_ediýóz canım.

ġalıptoz: Okalıptus ağacı.

Ġalıptoz_ācı endēnner.

ġarannıķ: Karanlık.

Āşamķarı bōle ġarannıķda durardıķ.

ġanere: Yaramaz, şımarık. Genelde bir iş yapılırken işleri yavaşlatan, ele ayaġa dolaşan çocukları azarlamak için kullanılır.

Ġayboluñ_ordan ġanereleler sizi!

ġasdan: Şaka, mahsusçuktan.

Ġasdan mı dēyeñ kerti mi?

ġaş: Antalya Kaş ilçesi.

Tēķırar ġaşa bi dā gōtürdüler.

ġaşşık: Kaşık.

Ġaşşıkķarı yıķadım.

ġavata: Teneke ya da plastik maşrapa.

Endē ġavatayı vēr bakām bi.

ġazzıķ: Kazık.

Ġazzıķ gibi olmuş.

geçirinceme: Geçim, aile fertlerinin ihtiyaçlarını giderme işi.

Hindi geçirinceme zordur.

ğıllık: Sebze ve meyvelerin çekirdeği.

Ğilli yenmez_endēniñ.

ğmık: Kınık.

Sāten ğmıĝ_ôvası bizim yárisı bizim dēseñ_ólur.

ğıpla: Kible.

Durdum ğıplaya, ğıplam Kābeye.

ğocuk: Kışın giyilen mont vb giysi.

Ğış geldi ğāri ğocuĝları çıkāralım.

ğoruk: Olgunlaşmamış üzüm.

Ğoruĝ daha endēnner olmamış.

göce: Tarhana yapılırken tüm malzemelerin karıştırılarak pişirilmesi ile elden edilen yiyecek. Göce kurutulup elde ufalanarak tarhana yapımı tamamlanmış olur.

Tārana bişirecēn, göce yēlim gel de.

göklük: Açık alanda yetiştirilen sebzelik.

Ğuyúlardan suıayábilirseñ sulēyēn_ānam göklū de.

ğunnaçı: Gebe hayvan.

Ğunnaçı mı bılmam?

ğurdak: Sorup soruşturma, araştırma, karıştırma.

Benim_ayşā gelin ğurdaĝ gelir ğurdaĝ.

ğuzlaçı: Gebe hayvan.

Ğuzlaçı heralda?

güre: Ham, olgunlaşmamış.

Endenner daha güre.

halbisem: Halbuki.

Halbīsem ōle deyilimiş.

hanā: Az ileri, öteye.

Hanā vārdım_ileri.

höñe: Şura gibi işaret zamiri.

Ben höñelere bi yēre oturēn.

hotaz: Patoz.

Hindi ğáyri hotazínán dōyēller.

ılaf yatā: Ağız.

İlaf yātām ēyī!

ırāmatlık: Rahmetli, merhum.

A çocūm dēmiş nēnem_ırāmatlık.

ırāt: Rahat.

Hindi ırātımız çok

ilisdır: Büyük tabak şeklinde metal süzgeç.

İlisdirden geçirisiñ.

ihııke: İşte.

İhiıke orda görmēyeñ mi?

kēcek: Giyecek, giysi.

Dérelerden bu vâkıt çıkardıñ, yédi sékiz_ısanıñ doķuma kēceklerinne.

ķava: Kafa.

ķavam ārıye böyün.

kerçek: Gerçek, doğru.

Kerçek mi dēyeñ?

ķısırak: Kısırak.

Harmannarımızı ķısıraklarııa hayvannarııa düvērdik.

ķıstırma: İki bisküvi arasında lokum.

Fidannarı dikdik, ķıstırma yēcēz.

ķontur: Faturasız hatta yüklenen bakiye.

ķonturum bitti de arayamadım seni.

köstüköpek: Köstebek.

Köstüköpek yatā heralda ora.

laylon: Sebze yetiştirilen üzeri naylon ile kapalı sera.

Milletiñ laylónnarını yıķmadı mı_anam?

maça: Domates bitkisinin üzerindeki salkımlardan her biri.

Birinci maça gızardı benim.

mahille: Mahalle.

Mahillenıñ_ıçinde hep bütün maıçıııa geçindi.

mataf: Herhangi bir işin yapan kişi tarafından gerekli-önemli görülürken karşı taraf için gereksiz-önemsiz gibi görülmesi durumunda kullanılır.

Mataf mı hindi seniñ bu yapıdıñ?

mavrı: Bazı bitkilerin yapraklarından veya meyvelerinden ellere geçen yeşilimsi renk.

Ellēm hep mavrı oldu.

māzime: Malzeme.

Māzimeler dışarı_arabada.

mērābā: Merhaba.

Mērābā, ēyiyis, ēyiyis.

mēlem: Merhem.

Bi mēlem sür, ēyi gelir.

miyāne: Muayene.

Doķdur miyāñē_étmeye gelmiş.

motur: Motosiklet.

Benim motura bıñ gét.

müsefir: Misafir.

Müsefir gelse dëller.

ötâka: Öte yaka.

Ambarlar ôtâkada olur.

özürger: Rüzgâr.

Çoğ_özürger varıdı yâ!

pasda: Pasta.

Pasda geliye çalgı geliyêr.

patel: Pedal.

Pateli gırık bunuñ.

patiron: Patron. İşveren.

Patiron geldi bizim.

pelirze: Pelize. Nisaşta, su ve şeker ile yapılan bir tatlı türü.

Pelirze yaptıım, âşam gel.

pilaf: Pilav.

Pilafıyar yapıyêllâr.

pirili: Misket.

Hadiñ pirili oynâlım.

sandelle: Sandalye.

Bi sandelle ver ordan.

sayı⁶: Sâhi, gerçek.

Sayı mı dedem?

seyyar/seyar: Elektrikli aletlerin kablosunun istenilen yere yetiemediği durumlarda araya eklenen uzatma kablosu.

Seyarı getir gel.

sopud: Mısırın tanelerini vurarak çıkarmaya yarayan uzun değnek.

Bi de bi İsan toplârdık sopuduğa dövülürdü.

telōzon: Televizyon.

Telōzonu kapat da yât gâri.

tısğa: Bir kâseye konan gaza fitil vb. koyarak yapılan basit aydınlatma aleti.

Tısğa dëllerdin_una da hõlê émmê özgerde sönüvürdü.

tîreki: Tiryaki.

Tîreki miñ bē?

tomatiz: Domates.

Tomatiz toplâlım yarın.

⁶ Derleme Sözlüğü’nde uzun a ile “sâyi” şeklinde aynı anlamda yer almaktadır. Ancak Kaş ağzında kısa ünlü olarak telaffuz edildiği için çalışmaya alınmıştır.

tünel: Demirlerin kaynak veya vida ile birbirine eklenmesi elde edilen ve etrafı naylon ile kaplanan ve üst kısmı tünele benzediği için bu şekilde isimlendirilen büyük sera.

Bu sene bi tünel yaptırdık.

ûkü: Uyku.

Benim_ûküm gélmeýĩ.

vağon: Traktör römorku.

Vağonu dağalım da gum getirelim.

yēcek: Yiyecek.

İşde yēcek_ıçeçik sırt baş hazırlardık.

yarmaş: İncirin elle açılıp kurutulduktan sonra içine biraz su ve şeker ilavesiyle pişirilerek elde edilen reçel kıvamında yiyecek.

Yarmaş mı bişiriyēñiz?

zēnāt: Zanaat, ustalık gerektiren meslek.

Başğa bi zēnātıla ūraşmadık.

zepze: Sebze.

Zepze hóñe iki çapa hurıyérin de bēş şēcēz dikiyérin.

zıyamağ: Kaygan.

Ni döküldü bora, zıyamağ zıyamağ olmuşa.

Fiiller

apırcın ol-: Telaşlanıp ani bir şekilde hareket etmek. Sonunu düşünmeden bir işe girişmek.

Dur_ölum apırcın_olma hemen.

beltaraf et-: Ortadan kaldırmak, gidermek.

Hatdā unu da bēltāraf_ētti.

çēlpelen-: Çalkalanmak.

İçine sâzağ góyálłar çēlpelenmesin diye.

dañazı-: Bayatlamak, bir şeyin en iyi, en makbul halindeki özelliklerini kaybetme durumu.

Çarpız dura dura dañazımış.

düt-: Tütmek

Dütermiş ócağ.

ēne-: Tohumdan çıkan sebze fidesini biraz büyünce asıl yetiştirileceği yerine dikmek.

Büberi ēnedim.

eti gidiş-: Yaramazlık yapan çocuklara “canı dayak istemek” anlamında kullanılır.

Etiñ gidişiyé mi seniñ?

fırıklat-: Fırlatmak, atmak.

Hunu sene bi fırıkladırsam görüsün gününü.

ğāl_et- Umursamak.

Hiç ğāl_etmez.

ğaçıl- Çekilme, yol verme.

Ğaçıl_ordan bakēn.

guzla- Hayvanların yavrulması.

Goyunnāmız guzladı.

kē- Giymek.

Gelinnik kēme miyiz canım, gelinnik kēdirdiler.

kere- Kapamak, örtmek.

Endē qapıyı kere gel.

kirek- Kirlenmek.

Kirekmiş bunnar.

kişşele- Sinek ya da tavukları istenilmeyen yerden kovalama, uzaklaştırma işi.

Endē tavıqları kişşele gel.

mıdilla- Hayvanı ucu sivri bir değnekle dürtmek.

Hölle mıdıllārsın.

oyurt- Amaçsız bir şekilde bakınmak.

Nē oyurdubotuyoñ böle?

sesden- Seslenmek.

Sene sesdendim duymadıñ beni.

siñlen- Gizlenmek, saklanmak.

Undan ğaçıyē. siñlenirdin, bułana avıyēt verilirTi.

şafakla- Amaçsızca gezinmek, gereksiz yere zaman geçirmek.

Nē şafaklābotuyoñ ortalıqda?

tazlat- Ceviz, badem vb. kuruyemişlerin dış kabuklarının temizlenmesi.

Cevizi tazlatdık.

tüngülde- Zıplamak, çocukların hoplayıp zıplaması.

Çoşlar tüñdöldemeñ bakēn.

zivti- Nar, mısır gibi taneli yiyeceklerin tanelerini ayıklamak.

Narları zivtidim, gel yēlim.

rapıra- Aynı anda hareket edildiği zaman çıkarılan ses.

Asger yörüüyüşibi rapırardı.

Sıfatlar

abusdol: Şımarık, yerinde duramayan çocuklar için kullanılan bir sıfat.

Söz diñlemez bu abusdol çocuk.

bires: Biraz.

Bires öteberi aldıq.

heni: Hani.

Heni gelin nerde?

mormel: Normal.

Mörmel mormel çocuklarımız oldu.

opçum: Ev yapımı ilaçlarla tedavi etmeye çalışan becerikli, yetenekli kadın.

Bōrcāzlarda işde opçum ğadınnar_ oğurdu.

yarēşli: Yarayışlı, faydalı.

Yarēşli bi şeye benzēri.

yavsılı: Sevimli kız çocuklarına şirin-tatlı güzel kız anlamında söylenen bir söz.

Yavsılcık gelmiş.

Zarflar

acabala: Acaba.

Nidendir_acabala bu iş?

āşamıla: Akşamleyin.

Āşamıla gēlirsīñ eve.

aşşamādar: Akşama kadar.

Āşamādar bunūla günün geçiyēri.

deyinsıra: Deyince.

Ben ōle dēyinsıra u da ōle dēdi.

endēbi: Onun gibi, o şekilde.

Ula endēbi olmaz u.

gēcān: Geçen sene, bir önceki sene.

Gēcān bi ğış oldu sorma.

ġolē: Kolay.

Ġolē gēlsin ğenşler!

hindiyādar: Şimdiye kadar.

Hindiyādar nerdeymiş?

hindikībi: Şimdiki gibi.

U zāman bōle hindikībi çalgı yqudu

hōle: Şu şekilde.

Hōle bi dolaşıvıdım dá, canım sıkıldı.

ķuturi: Bir işi bütün olarak verme, topluca.

En başda ķuturi annaşdık senīle.

mıdıllā: İyice inceleyerek, araştırarak seçmek.

Mıdıllā mıdıllā alırsıñ.

māsız: Mahsus, yalancıkıtan, şaka olarak.

Māsız dēmiştir_u.

ōlenādar: Öğleye kadar.

ōlenādar yatılır mı ğızım?

öndüün/ündüün: Geçen gün, önceki günlerde, birkaç gün önce.

Gânsızıñ_Ümüsüne ündüün ben inip de Ümüsün dedim.

pırdolē: Etrafını dolanarak, çepeçevre.

Hōle pırdolē dolanırsıñ.

sabādar: Sabaha kadar.

Üş batdāna bi yórgan, sabādar bōl_oluyórún.

saar/sār: Zâhir, açıkça, tahminimce, belli ki.

Sār toplamışlādır bilipbotır mīn_ōlum?

tācanalı: Daha, henüz, hâlâ.

Tācanalı gelmediñ mi?

şımşırık: Çok ıslak olma durumu, sırılsıklam.

Şımşırıg_olmuşuñ, geç_ıçeri.

Ünlemler

ēli: Evvel, önceden.

Bende de var_ēli şeker.

ēdi: Cümlelerin sonuna pekiştirme amaçlı eklenen bir tabir.

Atınān gēldim nēnem ben_ēdi, atınān gēldim.

Kalıp Sözler / Deyimler / Beddualar / Atasözü

devre çat-: Bir şeyin zamanına ulaşmak.

Vārlık devirine çatdıg_émme

daraman toz et-/ol-: Dağıtmak, yerle bir etmek, çocuklar için evlendirip evden çıkarmak anlamında kullanılır.

Çorum çocūm da daraman tos.

duz torbası geç-: Evlenme, aile kurma, geçim. “Kafaya duz torbası geçirmek” şeklinde kullanılır.

Ğafaña dus tōrası geçince görüsün.

el öpüye git-: Düğünden sonra gelin ve damadın sırasıyla önce damadın daha sonra gelinin yakın akrabalarının ziyaret edilmesi.

el_öpüyē_ēdiyóru

ğırañ giresi: Genelde hayvanlara sinirlenince söylenen söz.

Ğırañ giresi sizi!

gız çıkar-: Kızını evlendirmek.

Ğız çıkaracāmış heralda.

ğurdağ gel-: Rahat durmamak, ortalığı karıştırmak.

Benim_Ayşa gelin ğurdağ gelir.

mubalı boynuna: Toplumda hoş karşılanmayan bir olayda kimin yaptığından kesin emin olunmayan durumlarda şüpheli kimseler için “Vebalı onun olsun.” anlamında kullanılan biz söz.

Mubalı boynuna, bi şe diyemem.

teh teh ol-: Yürümeye yeni başlayan bebekler için kullanılan bir deyim.

teh teh olacağı benim ölüm.

tek dur-: Ortılığı karıştırmadan durmak, çocuklar için yaramazlık yapmamak.

Tek durmaz benim Āşa gelin.

bél_évletinden el_évleti éyidir: Kendi evladından çok konu-komşudan fayda görüldüğünü belirtmek için söylenen atasözü.

Bél_évletinden el_évleti éyidir gızım, évletden goñşu éyidir.

tıñğır_elek tıñğır saç: Elde avuçta bir şey kalmaması durumu.

hindi bi şe yok, tıñğır_elek tıñğır saç.

İkilemeler

cazıl cazıl: Bir şeyi hareket ettirirken çıkan ses.

Çark_eyir böyle cazıl cazıl cazıl.

çıldır çarık: Malı mülkü olmayan.

Sende ni var? çıldır çarık, geSiP yörtüyüS.

dāmbıdı dumbudu: Gürültülü bir şekilde.

Dāmbıdı dumbudu davılla zurnéle.

ebîr cibir: Ufak tefek eşyalar.

Bi çanāmiS çenciremiz varıdın, ebîr cibir_işde bi şeler.

lañgāk lañgāk: Üzeri eşya yüklü develerin yürürken çıkardıkları ses.

Devenî bi yānını bi yānına çatağlardı bi de göca şe dağa! lañgāk lañgāk.

mal melel: Büyük ve küçükbaş süt ve et hayvanlarının bütünü.

Malımız melelimiz yok.

zor şer: “Biraz zor da olsa” anlamında kullanılan bir tabir.

İşde zor şer yaptık gāri.

SONUÇ

Çalışma sonucunda Antalya Kaş ağzından Derleme Sözlüğü’nde yer almayan kelimelerden 160 civarında bir söz varlığı tespit edilerek sözlüğe önemli bir katkı yapılmıştır. Hiç şüphesiz sözlükte yer almayan kelimeler Kaş ağzında bu çalışmada verilenlerle sınırlı değildir. Bu bakımdan çalışma yapılmaya devam edilecektir. Tespit edilen söz varlığında Türkçe kökenli sözcüklerin yanında yabancı dillerden dilimize giren kelimeler de yer almaktadır.

Yöre ağzında tespit edilen söz varlığından yola çıkarak elde edilen sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kaş ağzında nazal /n/(/ñ/) kullanımı oldukça yaygındır: siñlen-, hóñe, añız, lañgāk lañgāk, dālarıñ, tūñlê-, êdiñ, hindeñ keri, dayiñ.

- /k/, /t/, seslerinin /g/, /d/, seslerine dönüşümü karakteristik bir yapı arz etmektedir. Bununla birlikte Eski Türkçede /k/’li şekli ile kullanılan “kēcek, kerçek, kē-” gibi bazı örnekler aynı şekilde korunmuştur.

- Gerek Türkçe gerekse dilimize yabancı dillerden alınan kelimelerin bazılarında birtakım ses olayları sonucunda uzun ünlüler ortaya çıkar: aşşamādar<akşama kadar, ēli<evvel, gōlē:<kolay, mērābā<merhaba, mēlem: merhem, ōtāka<öte yaka, ūkü<uyku.

- Yöre ağzında bazı kelimelerde pekiştirme amaçlı ünsüz ikizleşmeleri görülmüştür. Bunlara örnek olarak /ş/, /s/, /z/, seslerini taşıyan “kişşe-, yüssük⁷, gazzık” kelimeleri verilebilir.

- “kadar” kelimesi ve zaman bildiren kelimeler ile kurulan zarflar “āşamādar, sabādar, ōlenādar, hindiyādar” şeklinde birleşerek tek bir kelime görünümüne girmiştir. Kelime ve ek birleşmeleri bununla da sınırlı değildir. “ōtāka”, “ned-”, “yarmaş”, “öndüün” gibi kullanımlar bu yapılara örnek olarak verilebilir.

- Özel isimlerin telaffuzu da Kaş ağzında çok farklıdır. Süleyman için “Süllü, Sülēmen, Sülōman”, Mustafa için “Mısdıva, Mıstık, Mıstā”, Ahmet için “Āmat” Mehmet Ali için “Memili, Memmili”, Makbule için “Maķmīle”, Ümmü Gülsüm için “Ümüsün”, Sālih için “Sālif” gibi daha birçok örnek bulmak mümkündür.

- Yabancı dillerden dilimize giren kelimelerin Türkçe kurallara göre teleffuzu da bölge ağzında çok yaygındır. “filim<film, ğahpa<ķahpe, ğabır<ķabr, ğıpla<ķıble, ırāt<rāhat, müsefir<müsāfir, sayı<sāhi, tīreki<tiryaki” vb. bu duruma örnek olarak verilebilir.

- Yazı dilimizde görülebilen kelime başı ünlü türemesi olayı Kaş ağzında da görülmektedir: ılaf<laf, ırāmatlık<rahmetlik, ilēn<leĝen, ilāna<lahana.

⁷ Bu kelime Kaş ağzında kullanılmakla birlikte Derleme Sözlüğü’nde yer aldığı için çalışmada yer verilmemiştir.

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

[á] : /a/ile /e/ arası düz, geniş, yarı art orta damak ünlüsü

[â] : /a/ile /ı/ arası düz, art, yarı geniş ünlü

[ã] : /a/ile /o/ arası art, geniş, yarı düz ünlü

/ê/ : /e/ ile /i/ arası düz, ön, yarı geniş ünlü

[í] : /ı/ ile /ı/ arası düz, dar, yarı art ünlü

[î] : /i/ ile /ü/ arası dar, ön, yarı yuvarlak ünlü

[ó] : /o/ ile /ö/ arası yuvarlak, geniş, yarı art ünlü

/ġ/ : Art ünlülerle hece kuran katı, patlayıcı, ötümlü art damak ünsüzü

/g/ : Yarı art ünlülerle hece kuran katı, patlayıcı, ötümlü orta damak ünsüzü

/k/ : Art veya yarı art ünlülerle hece kuran, katı, patlayıcı, ötümsüz, art damak ünsüzü

[l] : Art veya yarı art ünlülerle hece kuran akıcı, sızıcı, ötümlü art damak ünsüzü

[ñ] : Art ve ön ünlülerle hece kuran akıcı, patlayıcı, ötümlü, genizsi /n/ ünsüzü

[v̥] : Katı, yarı sızıcı, ötümlü çift dudak /v/ ünsüzü

ː : Ünlüler üzerinde uzunluk işareti

˘ : Ünlüler üzerinde kısalık işareti

ː : İki ünlü altında ikili ünlü işareti

ː : İki biçim birimi altında ulama işareti

// : Fonem işareti

[] : Alt fonem işareti

KAYNAKÇA / REFERENCES

Akar, A. (2006). Ağız araştırmalarında yöntem sorunları. *Turkish Studies*, 1(2), 37-53. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.15>

Biray, N. (2009). Denizli ağzından derleme sözlüğü'ne katkılar. *Turkish Studies* 4(8), 747-776. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.976>

Bulut, S. (2017). Türkiye Türkçesi ağızları üzerine çalışma yapılmayan il ve ilçeler. *Turkish Studies*, 8(1), 1129-1149. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4358>

Bulut, S. (2020) Alanya (Antalya) ağzından “Derleme Sözlüğü”ne katkılar. *The Journal of Academic Social Science* 8(111), 117-144. <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.48300>

Cankaya, M. (2013). Erzincan ağzından derleme sözlüğü'ne katkılar. *Turkish Studies*, 8(9), 899-910. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5062>

Demir, N. (2002). Ağız terimi üzerine. *Türkbilig*, 4, 105-116.

- Demirci, M. (2017). Derleme sözlüğü’ne Osmaniye, Düziçi ağzından katkılar - I. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 6(3), 1360-1383. <http://dx.doi.org/10.7884/teke.3955>
- Erdem, M.D. & Bölük, R. (2011a). Kaş (Antalya) ağız ses özellikleri üzerine. *Turkish Studies*, 6(1), (Prof. Dr. Gürer Gülsevin Armağanı), 411-452, <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.2171>
- Erdem, M.D. & Bölük, R. (2011b). Kaş (Antalya) ağız şekil özellikleri üzerine. *Diyalektolog*, Yaz, 2, 29-40.
- Erdem, M.D. & Bölük, R. (2012). *Antalya ve Yöresi Ağızları*. Gazi Kitabevi.
- Eren, A. & Öztürk, A (2017). Yukarıkızılın köyü ağzından derleme sözlüğü’ne katkılar. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 413-421. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/odusobiad/issue/32288/356443>
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Basım Yayın Tanıtım.
- Gülensoy, T. & Alkaya, E. (2011). *Türkiye Türkçesi ağızları bibliyografyası*. Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1976). Anadolu ağızları üzerindeki araştırmaların bugünkü durumu ve karşılaştığı sorunlar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 23-24(1975-1976), 143-172.
- Küçükballı, F. N. (2016). Bozkır (Konya) ağzından “Derleme Sözlüğü”ne katkılar. *Geçmişten Günümüze Uluslararası Bozkır Sempozyumu (6-8 Mayıs 2016)*, Bildiri Kitabı, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Yayın No:9, 643-658.
- Yavuz, S. & Telli, B. (2013). İç anadolu bölgesi ağızlarında geçen ikilemeler üzerine bir değerlendirme. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 376-402. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/21641/232626>

İnternet Kaynakları

- <http://www.kas.gov.tr/mahalli-idareler>, Erişim Tarihi: 05.02.2021
- <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 05.02.2021
- <https://cip.tuik.gov.tr/#>, Erişim Tarihi: 05.02.2021
- Kaş Kaymakamlığı 2009 ilçe brifingi, Erişim Tarihi: 05.02.2021

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Turkish dialects Turkey studies were started by foreign researchers in 1867 and after the 1940s, it continued with the work of local researchers (Korkmaz, 1976, p.143). Turkey Turkish words from the text and create a dictionary compilation dialectology after the establishment of the Turkish Language Institute was launched in 1934. (Eren&Öztürk, 2017, p. 414).

Purpose: Although the Compilation Dictionary prepared by the Turkish Language Association is made in a very wide area, it is definitely not complete. For this reason, texts and words from each region are compiled and recorded under the name of "contributions to the compilation dictionary" by the researchers. In this study, there are words that do not exist in the Compilation Dictionary and words that can be detected from words that are included in the dictionary and not used in the same sense. The aim of the study is to contribute to the Compilation Dictionary and to reveal the richness of the Turkish Language, and to indirectly contribute to many sciences such as etymology, ethnology, folklore, sociology, history.

Method: The main source of the study is the texts compiled by Erdem and Bölük between 2008-2010. Due to the fact that Bölük is from Kaş, his own notes, which he has kept since his undergraduate years, have been greatly benefited.

Result: As a result of the study, more than 160 words that are not included in the Compilation Dictionary were identified from Antalya Kaş dialect and a significant contribution was made to the dictionary. Undoubtedly, the words not included in the dictionary are not limited to those given in this study in Kaş dialect. In this respect, work will continue. In addition to the words of Turkish origin, there are also words that enter our language from foreign languages in the detected vocabulary.

Based on the vocabulary detected in the dialect of the region, we can list the results as follows:

- The use of nasal /n/ (/ñ/) in the Kaş dialect is quite common: siñlen-, hóñe, añız, lañgāk lañgāk, dālarıñ, tūñlè-, èdiñ, hindeñ kèri, dayiñ.
- The transformation of /k/, /t/, sounds into /g/, /d/, sounds has a characteristic structure. However, some examples such as " kēcek, kerçek, kē-" used in Old Turkish with the form of /k/ have been preserved in the same way.
- Both Turkish and some of the words taken from foreign languages to our language, long vowels emerge as a result of some sound events:

aşşamādar<akşama kadar, ēli<evvel, gōlē:<kolay, mērābā<merhaba, mēlem: merhem, ōtākā<öte yaka, ūkü<uyku.

- Consonant twinning has been observed in some words for reinforcement purposes in the dialect of the region. Examples of these are the words “kişşe-, yüssük, ğazzıķ” that bear the sounds /ş/, /s/, /z/.

- The adverbs formed with the word "kadar" and words expressing time have become a single word by combining as “āşamādar, sabādar, ōlenādar, hindiyādar”. Word and suffix combinations are not limited to this. Usages such as " ōtākā”, “ned-”, “yarmaş”, “öndüün” can be given as examples of these structures.

- The pronunciation of proper names is also very different in Kaş dialect. Such as “Süllü, Sülēmen, Sülōman” for Süleyman, “Mısdıva, Mıstık, Mıstā” for Mustafa, “Āmat” for Ahmet, “Memili, Memmili” for Mehmet Ali, "Maķmīle" for Makbule, "Ümüsün" for “Ümmü Gülsüm” and "Sālīf" for “Sālīh” it is possible to find many more examples in Kaş dialect.

- The pronunciation of the words entering our language from foreign languages according to Turkish rules is also very common in the regional dialect. “filim<film, ğahpa<kahpe, ğabır<ķabr, ğıpla<ķıble, ırāt<rāhat, müsefir<müsāfir, sayı<sāhi, tīreki<tiryaki” etc. an example of this situation can be given.

- The word-beginning vowel derivation, which can be seen in our written language, is also seen in Kaş dialect: ılaf<laf, ırāmatlık<rahmetlik, ilēn<leĝen, ilāna<lahana.